

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

ISSN 2564-6583 | e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

MREN-İ KARABAĞ/AĞCA-KALA(K)

Mren-i Karabagh/Aghcakala(k)

Ahmet TOKSOY*

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 15.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 16.11.2020

ÖZ

Mren-i Karabağ'ın Doğu Roma'nın hâkimiyetine ne zaman girdiği bilinmemektedir. Fakat VII. yüzyılın ortalarına doğru imparator Herakleios döneminde Doğu Roma'nın hâkimiyet sınırları içinde yer aldığı görülmektedir. Mren'in genel olarak tarihine baktığımız zaman yanı başındaki Kars ve Anı ile hemen hemen aynı tarihi seyre sahip olduğu gibi aynı kaderi de paylaştığını görmekteyiz. Dandanakan zaferinden sonra Selçuklu Kutalmış, Türk-Bizans mücadelesinde göze çarptı. Tuğrul Bey'in emri ile Azerbaycan'ın fethine memur edildi. Bu arada yaptığı başarılı akınlarda bölgeyi Türk hâkimiyeti altına soktu. Kutalmış bu zaferden biraz sonra 1054'te Kars üzerine yürüdü. 6-8 Ocak 1054'te burayı ele geçirdi. Zaferden sonra Mren üzerinden geriye dönerken burayı ele geçirerek konakladı. Selçukluların Azerbaycan'daki üssü durumundaki Arran'dan harekete geçen Selçuklu orduları Erzurum bölgesinden geçerek Erzincan'a doğru ilerleyerek ele geçirdiler. Arkasından Kemah ve Malatya yörelerine kadar akınına devam ettirerek bölgeyi hâkimiyet altına aldılar. Selçuklu kuvvetleri önce Sivas ve ardından da Şark-i Karahisar'ı ele geçirdiler. Selçuklu tahtına geçen Alp Arslan, çok geçmeden Nahcivan'a gelen Sultan, Aras nehrini teknelerden oluşturulan köprüden geçtikten sonra ordusunu ikiye ayırdı.

Anahtar Kelimeler: Alp Arslan, Kutalmış, Mren-i Karabağ, Kars, Selçuklu.

ABSTRACT

It is not known when Mren-i Karabakh came under the domination of Eastern Rome. But VII. Towards the middle of the century, it is seen that during the reign of the emperor Heraclius, it was within the borders of Eastern Rome. When we look at the history of Mren in general, we see that it shares the same fate as it has almost the same historical course with Kars and Anı next to it. After the Dandanakan victory, Seljuk Kutalmış stood out in the Turkish-Byzantine struggle. He was appointed to the conquest of Azerbaijan by order of Tuğrul Bey. Meanwhile, he brought the region under Turkish domination in his successful raids. Kutalmış marched on Kars in 1054 shortly after this victory. He captured this place on 6-8 January 1054. After the victory, while returning from Mren, he captured this place and stayed. The Seljuk armies, which took action from Arran, which was the base of the Seljuks in Azerbaijan, passed through the Erzurum region and captured by moving towards Erzincan. Then they continued their influx to Kemah and Malatya regions and took the region under control. Seljuk forces first captured Sivas and then Şark-i Karahisar. Alp Arslan, who ascended the Seljuk throne, the Sultan, who came to Nakhchivan before long, divided his army into two after passing the Aras river over the bridge formed from the boats.

Keywords: Alp Arslan, Kutalmış, Mren-i Garabagh, Kars, Seljuk.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Toksoy, A. (2020). Mren-i Karabağ/Ağca-Kala(K). *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 81-88.

GİRİŞ

Mren-i Karabağ, Digor, Nahcivan, Karabağ yolu üzerinde Kervansaray-Pekran/Bagaran harabeleri arasındadır. Sınırın öte yakasında bulunan Gunnik yerleşmesinin batısında Aras'ın Türkiye kısmındadır. Arpaçayı'nın sağında ve Digor Çayını aldıktan sonra, bu çay ile Arpaçay'ın arasında kalan ve sivri ucu doğuya düşen yarım ada üzerindedir. Mren-i Karabağ denilen ıssız köyde yanında kale, süslü kilise ve Selçuklu biçimi taç kapısı bulunan bir yapı kalıntısı vardır. Güneyinde Pekran/Bagaran² ve batısında Karabağ köyleri, kuzeyinde Arpaçay, Kervansaray öreni, doğusunda ve sınır ötesinde yani Arpaçay'ın solunda da Gunnik denilen köycük bulunmaktadır. Mren-i Karabağ'ın aynı zamanda eski Kars-Revan kestirme yolu üzerinde kurulmuş olduğu görülmektedir (Kırzıoğlu, 1970: s. 118).

YÖNTEM

Günümüzde Mren'in çevresi tamamen çıplak bir coğrafyadır. Dağların yükseltisi oldukça azdır. Kervansaray-Karabağ ve Çatak tarafı da öyledir. Mren yakınları taşlık ve kara taş denilen lav artıkları ile doludur. Karabağ'ın iki km güney-batısında bulunmaktadır. Burada Digor Çayı batı-doğu istikametinde akmakta ve Arpaçay'a dökülmektedir. Çevre dağları epey uzakta yer almaktadır. Kulp yakınındaki sivri tepesi ile göze çarpan Tekelti, çok güzel bir görüntü vermektedir. Talin'in arkasındaki Küçük Ağrı Dağı görünümündeki dağ her zaman Mren'in doğusundaki muhteşem dağ manzarasını meydana getirmektedir. Talin'in arkasında Arpaçay'ın her yerinden muhteşemliği ile göze çarpan Alagöz Dağları, karlı zirvesi ile Ağrı Dağı'na benzemektedir. Sürmeli/Iğdır Çukuru ile Aras'ın eteğinden aktığı Büyük Ağrı Dağı da Mren'in güney-doğu ufkundaki yükseltisini teşkil etmektedir.

TARİHTE MREN-İ KARABAĞ

Mren-i Karabağ'ın ilk kuruluşu Arsaklılar dönemine kadar çıkmaktadır. Küçük Arsaklı I. Tiridates/Erovant (53-99) tarafından Arpaçay'ın sağında ve Aras kavşağına yakın yerde, -bugün Digor ilçesinde Mren-i Karabağ denilen sarp ve müstahkem yerde-Erovant-aşat adı verilen bir başkent inşa ettirdi ki bu şehir Erovantagert diye anılmaya başladı. II. Yüz yıldan itibaren ise buraya "Medyalı geldi" anlamına gelen "Mar-Amed, Marmet" daha sonra "Marin/Merin/Myrien/Mren" denildi. Erovant-aşat, uzun süre Küçük Arsaklıların merkezi olma özelliğini yerine getirmiştir (Kırzıoğlu, 1953: s. 153).

Fahrettin Kırzıoğlu'na göre Dede Korkut destanlarında Sürmeli ile birlikte ve ondan öncede anılan Ağca-kala(k) burasıdır (Kırzıoğlu, 1970: s. 127). Orhan Şaik Gökyay, Faruk Sümer'i kaynak olarak göstererek, "*Doğu Anadolu'da Ağca-kale adını taşıyan iki yer vardır. Birincisi Arpaçay'ı Kars'a bağlayan yol üzerinde ve Arpaçay'a bağlı bir köydür. Buna göre Ağca kale Kars'ın kuzeyindedir. Bir de Kars'ın güneyinde Aras nehri vadisinde, Aras Nehri ile Arpaçayı kavşağında, Kağızman ile Tuzluca arasında bir Ağca Kale daha vardır ki bu Kağızman kazasının köylerindedir. Dede Korkut destanlarında geçen Ağca-kale burasıdır*" (Gökyay, 1973: s. XCV). Ağca-kale, Dede Korkut destanlarında iki destanda geçmektedir. Birinci olarak geçtiği destan,

² Ana tarafından Arsaklılar soyundan gelen I. Tiridates/Erovant, Arpaçay'ın kıyısında Digor'da "Beş-kilise" denilen ve bir de yıkık kalesi bulunan yerde "Bag-Aran/Pekran/Bagaran" adıyla bir tapınak yaptırdı. Bkz. Fahrettin Kırzıoğlu, Kars Tarihi, İstanbul 1953, s. 151.

“Kazan Begün Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu’dur”. Destanda Uruz esaretten kurtarıldıktan sonra Ağca Kala/e, Sürmeli’ye giden Kazan Bey kırk otağ diktirdi ve yedi gün yedi gece yeme ve içme oldu (Gökyay, 1973: s.74; Ergin, 1986: s.115). İkinci olarak geçtiği destan, *Salur Kazan Tutsak Olup oğlu Uruz Çıkardığı Boydur*. Burada Salur Kazan, Ağca-kala/e ve Sürmeli’de at oynattığını söylemektedir (Gökyay, 1973: s.138; Ergin, 1986: s.115).

Mren-i Karabağ, Doğu Roma’nın hâkimiyetine ne zaman girdiği bilinmemektedir. Ancak VII. yüzyılın ortalarına doğru imparator Herakleios döneminde Doğu Roma’nın hâkimiyet sınırları içinde yer aldığını görmekteyiz. Zira Doğu Roma İmparatoru Herakleios’a karşı kurulan komploda yer alan Davit Saharuni tutuklanıp başkente gönderilmişse de affedilerek memleketine geriye dönmesine müsaade edildi. İmparator ona “küropalates” unvanını vererek Armenia valisi tayin etti. O da kendisini Doğu Roma ordularının komutanı olarak ilan etti (635). Davit bu unvanını büyük bir ihtişamla taşıdı. Küropaletes Davit hâkim olduğu bölgede işleri yoluna koyduğu gibi verdiği emirle Mren/Myren/Myrien şehrinde muhteşem bir kilise inşa ettirdi (Grousset, 1947: s.186; çvr.Dolanoğlu, 2005: s.275). Bu kilisenin yapımından sonra Küropaletes Davit’in bu büyük kiliseyi yaptırması Gregoryen Ermenilerin tepkisi ile karşılaştı. Hatta 638’de kendisine karşı bir isyanın çıkması üzerine hâkim olduğu bölgeyi bırakarak kaçtı. Böylece Mren şehrinde Doğu Roma’nın hâkimiyeti bitti (Kırzıoğlu, 1953: s.210). İslam fütuhâtı sırasında Mren Müslümanların eline geçti. Doğu Roma İmparatoru Konstantinos, Emir Yezid’i ele geçirdikten sonra tamir ettirdiği Karin’i ele geçirdi. 772’de Bagratlı Aşot döneminde Kaghion, Mren ve Talin/Thalin’de 700 kişi öldürüldü. 1200 kişi de esir edildi³.

Mren’in genel olarak tarihine baktığımız zaman yanı başındaki Kars ve Anı ile hemen hemen aynı tarihi seyre sahip olduğu gibi aynı kaderi de paylaştığını görmekteyiz. Selçuklu akınlarının Anadolu üzerine yöneldiği zaman Anadolu’nun doğusunda Bizans’ın vasalı durumunda olan Ermeni feodalitesinin kalıntıları olan Anı, Kars ve Vaspurakan derebeylikleri hüküm sürmekteydi (Öğün, 1992: s.77). Bizans imparatoru II. Basileios, büyük bir ordu ile harekete geçerek bazen anlaşma yaparak, bazen de savaşarak bu derebeylikleri hâkimiyet altına aldı. Böylece Doğu Anadolu doğrudan İstanbul’a bağlandı (Sevim, 1993: s.40). Bizans ordularının etkisi henüz geçmeden Anadolu’nun kapılarında Oğuz Türkleri görülmeye başladı.

Bölgede ilk görülen Selçuklu başbuğu Çağrı Bey olmuştur. Kendilerine yurt bulmak amacıyla batıya doğru harekete geçen Çağrı Bey, üç bin kişilik süvari ordusuyla Azerbaycan üzerinden Vaspurakan topraklarına girdi. İlk önce Bizanslı komutan Senekerim’in gönderdiği kuvvetleri mağlup etti. Vaspurakan/Van Gölü bölgesinin büyük bir kısmı Türklerin hâkimiyetine girdi. Buradan kuzeye yönelerek Nahcivan taraflarına yöneldi. Burada Gürcü asıllı Bizanslı komutan Liparit’in savaşa cesaret edememesi üzerine bölgeyi kontrol altına aldı (Sevim, 1993: s.40-41). Bu galibiyetin ardından Divin bölgesini geçen Selçuklu kuvvetleri, Kars-Anı bölgesine doğru harekete geçtiler. Anı-Bagratlılarından olan Vasak Pahlavuni’nin kuvvetlerini bozguna uğrattı. Böylece Doğu Anadolu’nun büyük kısmı hâkimiyet altına alındı (Kırzıoğlu, 1953: s.309).

³ Anili Samuel, *Table Chronologiques*, St. Petersburg 1876, s. 399.

Selçuklu Kutalmış bölgede vuku bulan Türk-Bizans mücadelesinde göze çarptı. Dandanakan zaferinden sonra diğer Selçuklu şehzadeleri ile birlikte Tuğrul Bey'in emriyle Azerbaycan'ın fethine memur edildi. Gence önlerinde Doğu Roma İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos'un gönderdiği ve komutanlığını Gürcü Liparit'in yaptığı orduyu büyük bir bozguna uğrattı. Ancak Anadolu sınırlarını aşıp Pasinler Ovasına kadar gelen Şehzade Hasan Bey'in Zap kıyısında şehit edilmesi üzerine İbrahim Yınal ile birlikte Anadolu'ya gönderildi. İbrahim Yınal ile birlikte Anadolu'ya giren Kutalmış Bey, Oltu ve Çoruh çevrelerini akın yaparken, İbrahim Yınal'da batıya doğru hareket etti. 18 Eylül 1048'de Pasinler Ovasında Doğu Roma ordusunu kesin bir mağlubiyete uğrattılar (Konukçu, 1993: s.10-11).

Kutalmış bu zaferden biraz sonra 1054 yılında Kars üzerine yürüdü. 6-8 Ocak 1054'de burayı ele geçirdi. Yortu hazırlığı içinde bulunan Hıristiyanlar şaşkınlıkla kaçıştılar. Kutalmış Bey geriye dönerken Miren'e uğradı. Anevi, Kutalmış'ın geriye dönüşü hakkında, "Kars'ı alıp döndükten sonra yolda belaya uğradı. Kutalmış, Anı'ya yakın Merin/Miren adlı altmış bin kapısı ve evi bulunan şehre çerisini çekip gelerek, bir yolcu gibi konakladı. Kötü göz ona zarar getirdi. Bu şehrin kâfir reisi, askerleri aldatarak her birini bir eve konak verdi. Reisin gizlice tertip ettiği ve tembihi üzerine, her evde Müslüman askerlerine bizzat izzet-i ikram ile yemek ve şarap verilerek, hepsini sarhoş ettiler. Gecenin geç vaktinde herkes uyurken karanlıkta çan seslerinin verdiği işaret üzerine ev sahipleri ayrı ayrı konak olarak aldıkları askerlerin hepsini öldürdüler. Bu beladan güçlükle canını kurtaran Kutalmış, Horasan'a gitti ve orada tıpasından öldü⁴.

Sultan Tuğrul Bey'in 1054 Anadolu akını sırasında Erciş ve Muradiye'yi fethettikten sonra Malazgirt'i kuşatma altına aldı. Kuşatma devam ederken Sultan, Selçuklu ordusunu üçe ayırarak çeşitli yörelere gönderdi. Bu kollardan Kars yöresinde ilerleyen Türk kuvvetleri, Kars önlerinde buranın Bizanslı valisi Gagik ile karşılaştılar. Yapılan savaşta Bizans kuvvetleri adeta yok edildiler. Sultan Tuğrul Bey, Malazgirt kuşatmasını kaldırdıktan sonra Hımıs-Karayazı vadisini takip ederek Pasinler ovasına girdi. Bu yörenin en müstahkem kalesi Avnik önünden geçerek batıya doğru ilerledi. Pasinler ovasındaki Toy'u geride bırakarak muhtemelen Deve Boynunu geçip Erzurum ovasına hâkim bir tepeyi tırmanarak Erzurum'u seyretti. Şehri yüksek bir yerden izledikten sonra kendisine katılan kuvvetlerle tekrar Malazgirt'i kuşattıysa da kışın aniden bastırmasıyla kuşatmayı kaldırarak Anadolu'dan ayrıldı (Grousset, 1947: s.584; Sevim, 1993: s.53-54; Konukçu, 1993: s.12). Sultan Tuğrul Bey'in Anadolu'dan ayrılmasından sonra Anadolu hareketini devam ettirmesi için görevlendirdiği Yakuti Bey'in sevk ettiği Selçuklu kuvvetleri, 1058'de Kars ve yörelerine akınlarda bulunarak hâkimiyetleri altına aldıktan sonra Pasinler bölgesine gelerek Ügümi ile birlikte birçok şehri ele geçirdiler (Yinanç, 2013: s.47; Sevim, 1993: s.55).

⁴ Fuat Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları, I, Belleten VII, (1943), s. 474, Metin: 502-503; Bilindiği gibi Kutalmış, Sultan Tuğrul Bey'in sonlarına doğru isyan etti ve Girdküh kalesine çekildi. Sultan Tuğrul Bey'in bu sırada ölmesi durumu nazik bir hale getirdi. Sultanın ölümünden sonra da bu başkaldırı hareketini devam ettirdi. Alp Arslan ile yaptığı savaşı kaybetti. Savaş alanından kaçarken atından düşerek ağır bir şekilde yaralandı ve hayatını kaybetti. Alp Arslan tarafından cenaze namazının kılınmasından sonra Rey'de Sultan Tuğrul Bey'in yanında toprağa verildi. Bkz. Ali Sevim, Anadolu Fatihii Kutalmış-oğlu Süleyman şah, Ankara 1990, s. 19 vd.

Türkmenler kollar halinde Erzurum, Ahlat ve Malatya'ya kadar sokularak adı geçen bölgelere yerleşmeye başladılar. Selçukluların Azerbaycan'daki üssü durumundaki Arran'dan harekete geçen Selçuklu orduları Erzurum bölgesinden geçerek Erzincan'a doğru ilerleyerek ele geçirdiler. Arkasından Kemah ve Malatya yörelerine kadar akınına devam ettirerek bölgeyi hâkimiyet altına aldılar. Selçuklu kuvvetleri önce Sivas ve ardından da Şark-i Karahisar'ı ele geçirdiler. İmparator Konstantin Dukas'ın gönderdiği Doğu Roma ordusunu 1061'de mağlup ettiler. Böylece Türkistan'dan Anadolu'ya büyük bir Oğuz muhacereti başladı (Yinanç, 2013: s.47-48).

Sultan Alp Arslan Selçuklu tahtına oturup devletin dâhili meselelerini hallettikten sonra Şubat 1064'de başkent Rey'den hareket ederek Azerbaycan'a geldi. Burada bulunan Türkmen boy ve ulusları başbuğlarıyla birlikte Sultana katıldılar. Sultan'ın kardeşi olup uzun zaman Azerbaycan'ın Genel Valiliğini yürüten ve Bizans hududu başkumandanlığını yapan Yakuti ile aralarında İbrahim Yınal'ın ve Kutalmış'ın oğullarının da bulunduğu diğer Selçuklu şehzadeleri de Sultan'ın yanına geldiler. Sultan Alp Arslan kendisine katılan Türkmen kuvvetleriyle Urmiye Gölü'nün kuzeyinde bulunan Merend şehrine geldiğinde Türkmen emirlerinden Tuğtekin, yapılan akınlar ve Anadolu'ya giden yollar hakkında bilgi verdi. Çok geçmeden Nahcivan'a gelen Sultan, Aras nehrini teknelerden oluşturulan köprüden geçtikten sonra ordusunu ikiye ayırdı. Sultan ordusunun bir kısmını oğlu Melik-şah ile kardeşi Yakuti'nin emrine verip vezir Nizamü'l-Mülk'ü bunların yanına katarak şimdiye kadar ele geçirilmemiş olan müstahkem şehir ve kalelerin fethi için görevlendirdi (Yinanç, 2013: s.51).

Sultan'ın kendisi de Lori hâkimi Giorg'un "yıllık vergi verme" karşılığında Selçuklu vasalı olması önerisini kabul ettikten sonra Gürcistan topraklarına girerek bölgeyi hâkimiyet altına aldı ve ilerleyişini Oltu bölgesine kadar devam ettirdi. Daha sonra Kartlı-Kars arasında bulunan Akşehir/Sepid yörelerini Selçuklu hâkimiyetine soktu (Temmuz 1064). Esasen Sultan Alp Arslan oğlu Melik-şah ile birleştikten sonra büyük garnizon merkezi ve çok müstahkem olan Anı'nın güneyden imdat alabileceği Sepid-şehr/Ağcakala/Miren-i Karabağ yapılan savaşlardan sonra fethedildi. Bundan başka Gürcü kuvvetlerinin savunduğu Borçala Irmağı kıyısındaki Allaverdi şehri ele geçirildi. Aras Irmağı kıyısına geldiği zaman ileri harekâtını durdurarak ele geçirdiği zengin ganimetleri başkent Rey'e gönderdi (Sevim, 1993: s.59-60; Kırzioğlu, 1970: s.128). Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu sefer sırasında kendisine verilen ordu ile birlikte harekete geçen Melik-şah da Nizamü'l-Mülk ve Yakuti Bey ile birlikte Sürmeli/Iğdır Ovasından geçerek Arpaçayı ile Aras'ın birleştiği yerde Surpmari/Sürmeli kalesini ele geçirdi (Konukçu, 1993: s.13). Alp Arslan daha sonra Arpaçayı üzerinde bulunan Anı şehrini kuşattı. Kutalmış Bey'in vaktiyle Kars'ın fethinden sonra yakınlarına kadar geldiği Anı 16 Ağustos 1064'de fethetti (Andrea & Merçil, 2003: s.287-288).

Fahrettin Kırzioğlu Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Kars İli bölgesinde fethettiği kalelerin sayısını sekiz olarak bildirmektedir. "Arpaçay'ın solundaki Meryem-nişin dışında 1- Iğdır-Korganı, 2- Sürpmari/Sürmari/Sürmelü (Iğdır-Karakalası), 3- Kulp, 4- Sepid-şehir/Ağcakala/Mren-i Karabağ, 5- Akal-Kalak/Çıldır-Ağcakalası, 6- Albız (Çıldır'da), 7- Anı 8- Kars (barış yoluyla) (Kırzioğlu, 1970: s.120; El-Hüseyini & Lugal, 1999, s.24-28).

Ani'nin fethinden sonra Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Kars valisi Gagik Abas'ı kendisine tabi olması için yanına çağırıldı. Vali, siyah elbiseler giyerek, siyah bir minderin üzerine oturdu. Selçuklu elçisi bunun nedenini sorduğu zaman Tuğrul Bey'in ölümünden sonra böyle matem tuttuğunu ifade etti. Elçi dönüşünde durumu Sultana arz etti. Bu durum Sultanı memnun etti ve ordusunun başında Kars'ı ziyaret etti ve valiye kral kıyafeti giydirdi. Vali de Sultana ziyafet verdi. Böylece Gagik, tekrar vali olarak Kars'ın yönetimine getirildi. Alp Arslan, Kars'tan ayrıldıktan sonra vali Kars'ı Bizanslıların yönetimine bıraktı. Bizans imparatoru onun bu davranışına karşılık kendisine Kapadokya'da topraklar verdi. Bunun üzerine Selçuklular tekrar Kars'ın üzerine sefer yaparak bölgeyi fethettiler. Böylece Kars ve çevresi 1064'te tamamen Türk hâkimiyetine girdi (Grousset, 1947:s.600-601; Turan, 1993: s.20).

Alp Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklu tahtına oturan Melik-şah'ın ilk icraatı batı seferine çıkmak oldu. Bu seferi sırasında Gürcistan üzerine yürüyüp burada bir takım fetihler yaptıktan sonra Şirvan ve Mugan/Erran yörelerinin yönetimini Emir Savtekin'e verdi. Bu bölgelere ayrıca çok sayıda Türkmen yerleştirildi. Bu sırada Gürcü kralı Giorgi'nin isyan etmesi üzerine Savtekin, kralın üzerine yürüdü. Yapılan savaşta mağlup olması üzerine Kars ve civarı Türklerin elinden çıktı. Bunun üzerine Melik-şah tekrar Gürcistan üzerine hareket etti (1078-1079). Yapılan savaşta Gürcüleri mağlup edip bir kısmını esir aldıktan sonra bölgeden ayrıldı. Fakat çok geçmeden Gürcü kralı tekrar isyan ederek Selçuklu sınırlarına tecavüz etmeye başladı. Bu isyan dolayısıyla Emir Savtekin yeniden Gürcistan'a hareket ederek isyanı bastırmak istediye de Giorgi karşısında ikinci kez mağlup olmaktan kurtulamadı. Bu mağlubiyet üzerine Oltu ve Kars yöreleri tekrar Selçuklu hâkimiyetinden elden çıkarak Griogor Bakuryan'ın eline geçti. Durumun nezaketi üzerine Sultan Melikşah, Türkmen başbuğlarından Emir Ahmet'i Gürcistan seferi ile görevlendirdi (Kırzioğlu, 1953: s.356; Sevim, 1993: s.66).

Emir Ahmet, Selçuklu sultanından aldığı emir üzerine Gürcistan üzerine hareket etti. Kırzioğlu'na göre Emir Ahmet, Poskov ve Şavşat'ı birbirinden ayıran Arsiyan dağının doğu eteklerinde II. Giorgi ile karşılaştı. Yapılan savaşta Selçuklu başbuğu kral ve ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattı (1080). Poskov zaferi ile Türk hâkimiyetinden çıkan Kür ve Çoruh boyları yeniden fethedilerek Selçuklu hâkimiyetine sokuldu. Emir Ahmet bu zaferden sonra Kars bölgesine hareket etti. Esasında Emir Ahmet'in ordusunda bulunan Yakup Bey, Kars'ı yeniden fethetti. Kars ve civarı yeniden hâkimiyet altına alındığı sırada Anadolu sınırlarını aşan Emir İsa Böri, Türkmen oymaklarını Kars ve çevresine yerleştirdi (Andrea & Merçil, 2003: s.306-307). Emir Ahmet Kür ve Çoruh boylarını yani Oltu ve diğer bölgeleri kurtardıktan sonra Erzurum'da kurulan Saltuklu beyliğinin hâkimiyetine bıraktı (Kırzioğlu, 1953: s.356). Böylece Kars ve çevresi ile birlikte Mren-i Karabağ da Saltuklu Beyliğine bağlandı.

Gürcülerle mücadele Saltuk oğulları döneminde de devam etti. Özellikle bu beyliğin emirlerinden İzz ed-Din Saltuk zamanında 1162'de Gürcüler Kars'ı aldıktan sonra Divin'i istila edip Müslümanları katliama uğrattıkları gibi bir kısmını da esir ettiler. Cami ve evleri yakarak Tiflis'e döndüler. Bir müddet sonra da Gence'yi yağma ve tahrip ederek Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Bu faaliyetler zamanında Mren-i Karabağ Türk hâkimiyetinden çıktı. Bu felaketler üzerine Ahlât şahı Sökmen, Erzen Beyi Devlet-şah, Erzurum Saltuklu Meliki Saltuk, Azerbaycan Atabeyi İl-Deniz ve Selçuklu sultanı Arslan-şah Türkmenlerle birlikte 1163 Temmuzunda Gürcülere karşı

sefere çıktılar. Müttefik Türk ordusu Arslan-şah'ın emrinde Gence'de toplandı. Gürcistan'a giren Türk ordusu, düşmanı büyük bir bozguna uğrattı. Pek çok esir ve ganimet ele geçirildi. Gürcü kralının bizzat ordugâhı ele geçirilerek yağmalandı. Divin'in yağmalanıp tahrip edilmesine karşılık Mren-i Karabağ yakılıp yıkıldı. Türk ordusu Gürcistan'da bir ay kadar faaliyette bulunduktan sonra Anı üzerine hareket ettiler. Gürcüler burayı müdafaa etmek istedilerse de bilahare Atabek İl-Deniz'e teslim ettiler (Vardan & Andreasyan, 1937: s.205-206; Turan, 1993: s.30-31; Kırzioğlu, 1953: s.359).

Arsaklılar zamanında kurulan Mren daha sonra Doğu Roma İmparatorluğunun hâkimiyetine girdi. Doğu Roma diğer bölgeler gibi Mren ve çevresini merkezden gönderdikleri valiler sayesinde idare ettiler. Çağrı Bey'in 1018'deki Anadolu harekâtı ile başlayan Türk akınları 1040'da kazanılan Dandanakan zaferi ile sistemli bir hal aldı. Sultan Tuğrul Bey'in emri ile başlayan Selçuklu akınları sonucunda Mren-i Karabağ Kutalmış Bey'in harekâtı ile akınlara tabi tutulmuş Önce Yakuti Bey'in gönderdiği kuvvetler tarafından ardından da Alp Arslan zamanında kesin olarak hâkimiyet altına kesin olarak alındı. Doğu Anadolu Türk Devletleri zamanında Saltukluklara bağlanan Mren daha sonra Gürcülerle yapılan savaşlarda el değiştirerek zamanla iskân olmayan bir ören yeri haline geldi. Mren ya da diğer adıyla Ağca-kale, Oğuz-name'nin devamı olan Dede Korkut destanlarında Oğuz yurdu olarak hafızalarımızda yer almıştır.

KAYNAKÇA

- Andrea, Ç. D., ve Merçil, H. (2003), *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dolanoğlu, S. (2005), *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*. İstanbul: Aras.
- El-Hüseyni, N. İ., ve Lugal, Ç. N. (1999), *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergin, M. (1986), *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gökay, O. Ş. (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay.
- Grousset, R. (1947), *Histoire de l'arménie*. Paris.
- Kırzioğlu, F. (1953), *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl matbaası.
- Kırzioğlu, F. (1970), *Selçukluların'ın Anı'yı Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri*. Ankara: Selçuklu Araştırmaları Dergisi.
- Konukçu, E. (1993), *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Ankara: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- Köprülü, M. F. (1943), Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları. *Belleten*, VII(27), 379-485.
- Öğün, G. (1992), *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu Türk Fethi Öncesinde Bizans'ın Doğu Anadolu Siyaseti*. Kars: Kars Valiliği ve Atatürk Üniversitesi.

- Sevim, A. (1990), *Anadolu Fatihî Kutalmıřođlu Süleyman şah*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. (1993), *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, O. (1993), *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2004), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Vardan, M., ve Andreyan, Ç. D. (1937), Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Dergisi*, 154-244.
- Yinanç, M. H. (2013), *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri 1. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.